

Římská Gerulata a její vojenské posádky

David Hons ÚAM FF MU

Klíčová slova: Gerulata, Kannanefati, římský vojenský tábor, vojenské posádky

Key words: Gerulata, Cannanefatum, Roman military camp, military troops

1. Gerulata a její geografické umístění

Gerulata představovala římský vojenský tábor v rámci Limes Romanus, pravděpodobně tvořící první zastávku na úseku Carnuntum-Ad Flexum (Harmadyová-Rajtár-Schmidtová 2008, 59). Šlo o menší lokalitu, jejíž římské vojenské posádky zde působily v rozmezí 2. pol. 1. stol. n. l. až do 4./5. stol. n. l. Původně vojenský tábor prodělal v průběhu staletí několik stavebních fází, které jsou dnes archeologicky zachytitelné. Jako posádky zde sloužily většinou menší oddíly římské armády, v průměru čítající sílu jedné kohorty tedy cca 500 mužů. V průběhu Markomanských válek 161 – 180 n. l., zde působili i další vojenské jednotky nad rámec samotné posádky. Součástí Gerulaty byla i civilní osada vicus, villae rustice, nacházející se v širším okolí, a dnes bohužel nezachytitelný přístav. Název Gerulata byl zřejmě převzat od původního keltského obyvatelstva (Musilová-Turčan 2010, 102). Tábor poskytoval ochranu a odbyt zboží pro místní obyvatelstvo, a to zase dodávalo potřebný proviant i jiné zásoby.

2. Římské stavební práce na lokalitě Gerulata-Ruskovce

V současné době máme zachyceny nejméně čtyři stavební etapy.

Vznik tábora je kladen do 2. pol. 1. stol. n. l. do období vlády Flaviovců. Počátek výstavby se uvažuje až od vlády Domitianovy 81 – 96 n. l. (Harmadyová-Rajtár-Schmidtová 2008, 59). Původně šlo o dřevohlinitou konstrukci s dvojitým hrotitým příkopem. Postaven byl zřejmě podle klasického vzoru římských pochodových táborů, jen upraven pro dlouhodobější službu. V druhé části první stavební fáze za Traiana nebo Hadriana došlo k dalším stavebním úpravám, což souviselo s příchodem jednotky Kannanefatů asi v dvacátých letech 2. stol. n. l. Při výkopech se podařilo najít několik vojenských budov určených jako kasárna a několik objektů s píčkami (Harmadyová-Rajtár-Schmidtová 2008, 61).

Druhá stavební etapa začala nejspíše v polovině 2. stol. n. l. Nemáme o ní příliš mnoho archeologických poznatků. Šlo o kamenný kastel, částečně překrývající původní tábor. Na SV straně původní tábor přesahoval nejstarší tábor, na jihu procházel skrze něj (Harmadyová-Rajtár-Schmidtová 2008, 61). Pravděpodobně lze tomuto kastelu přisoudit nález příkopu na Maďarské ulici. Šíře vnějšího příkopu je 250 cm, hloubka 200 cm, vnitřní příkop je 315 cm hluboký a 550 cm široký. Datace kastelu proběhla na základě nálezů cihel s kolky výrobců Cinnama a Paterna II, které spadají mezi léta 150 – 190 n. l. (Schmidtová-Barta 2014, 147). Do této etapy jsou řazeny dva nálezy pozůstatků příkopů, náležejících zřejmě dočasným táborům. Jeden leží asi 200 metrů JZ směrem od kamenného kastelu poloha ul. Pohraničnikov-Priekopa, druhý je vzdálenější (asi 1,2km) SZ směrem na poloze Tihelny hon-Priekopa. Na této lokalitě se našla cihla s kolcem jednotky Kannanefatů. Jedná se o jediný, nám známý exemplář. Příkop měl hloubku 240 cm, šířku

320 cm, profil tvaru písmene V a mírně zakulaceným dnem. Předpokládá se, že mohlo jít o dočasné tábory v době markomanských válek, z nichž mohl být budován trvalý kamenný kastel. Druhá možnost je, že sloužily jako ochrana pro civilní vicus. Pro jejich dočasný charakter svědčí jednorázové zaházení příkopu.

V třetí stavební fázi, která nastala pravděpodobně počátkem 4. st. za vlády Konstantina I., došlo ke zmenšení kastelu a aplikování čtvercového půdorysu. Rozměr byl pravděpodobně 200x200 metrů, na každé straně se nacházela brána (Schmidtová 2012, 261). Opět šlo o stavbu kamennou, vzniklou z větší části na předcházející stavbě.

Poslední čtvrtá etapa výstavby se řadí buď již do vlády Valentinianovi 363 – 375 n. l., nebo krátce po jeho vládě kolem roku 380 n. l. Přestavba nese typické rysy povalentiniánovské architektury. Nachází se v poloze Bergl a nese označení burgus. Práce na poslední fázi řídil důstojník Tempsonius Ursicinus, jehož jméno nacházíme na cihlách z Gerulaty (LEG II ITAL PET – TEMP URSC DVC). Stavba se nacházela v severním rohu předcházející zástavby, a šlo spíše o mohutnou věžovitou stavbu, než pevnost. Půdorys burgu byl čtvercový o rozměrech 30x29 metrů. Zdi byly silné 240 cm, věž měla 12 mohutných pilířů, které tvořily nádvoří. Základy pilířů sahaly do hloubky 4 metrů, obvodové zdi věže měly šířku 3 metry. Podle statických posudků se uvažuje až o tříposchodově stavbě (např. Schmidtová 2012). Ve středu areálu burgu byla nesymetricky umístěna studna. Na jižní straně se zachovala původní dlažba.

Ze zdí kastelu se podařilo získat 34 kamenných náhrobků, obsahujících data a informace o některých vojenských posádkách. Tyto nálezy jsou umístěny v expozici antické Gerulaty. Datace poslední fáze je krom analogií architektonických, založena na nálezech velkého množství vlešťované keramiky typické pro toto období.

3. Vojenské posádky

(pozn.: při překladu do češtiny jsem u slova Cannanefatum, zvolil písmeno „K“ podle výslovnosti)

V průběhu přímé vojenské kontroly římského císařství se na lokalitě vystřídal mnoho různých jednotek. Nejsme schopni určit, která jednotka tábor přesně založila.

V současné době se jako o zakládající jednotce uvažuje buď o V. kohortě (Cohors V Lucensium Callaecorum), nebo o části XV. legie Apollinaris (118 – 119 n. l. definitivně odchází do Kappadokie). Po těchto posádkách se zde v 20. letech 2. st. n. l. objevuje elitní jezdecká jednotka germánských Kannanefatů (ala I Cannanefatum). Přichází sem za vlády císaře Traiana, nebo Hadriana z oblasti dnešního Holandska. Jednotku tvoří 512 mužů, dle tabulkových stavů. Odpovídá to zhruba síle jedné pěší kohorty. Podle rekonstrukcí bylo pro tuto jednotku potřeba mít v táboře zázemí, které pojme 700, podle M. Junkelmana až 800 koní, aby byla jednotka bojeschopná (Varsik 2000, 15). Praxe převelet jednotky z jednoho konce říše na druhý, byla zcela běžná, Římané se tak částečně pojišťovali proti případným povstáním. Ala Kannanefatů je i příkladem pomalého přerodu z legií kohortových na mobilnější jízdní jednotky (aly), v časných a vrcholných dobách císařství reprezentovaných pomocnými sbory. V letech 138 – 146 n. l. získali příslušníci této jednotky římské občanství a čestný přídomek Civium Romanorum, později i příjmení císařů: Severiana a Gordiana. Díky nálezům epigrafiky známe několik jmen členů tohoto oddílu. Adiutor padl v Africe v Mauretánii, Flavius Attius sloužil jako trubač a Marius Firmus byl velitelem (praefectus) aly na přelomu 2. a 3. stol. n. l. Další dva velitelé – Gavius Balbus P. a Creperius Paulus L. známe z nápisů v Efesu a Attaleie. Jako sloužící prefekti zde sloužili Aelius

Tutor, Titus Flavius Surilio, Titus Magnis a Marcus Antonius Julianus (Schmidtová 2000). Díky epigrafickým nálezům máme poměrně unikátní doklady působení poměrně nízkých hodnotí např. stator praefecti (sloužící při prefektovi), působení této jednotky se váže i jediný nález cihly s jejich kolkem (viz výše). Kolem poloviny 2. stol. n. l. byla posádka posílena nebo vystřídána XVIII. kohoutou dobrovolníků (Cohors XIX. Voluntariorum Civil Romanorum). Uvažuje se, že sem přišli vystřídát Kannanefaty odvelené do Afriky. V době Markomanských válek máme díky náhrobním kamenům doloženu přítomnost dvou dalších legií: II. legie pomocné a II. legie Italické, což dokládá potřebu soustředit sem větší množství jednotek.

Na výstavbě a údržbě tábora se pravděpodobně, dle množství nalezených kolků, nejvíce podílely legie X. (Gemina et Pia Fidelis, LEGXGPF) a legie XIV. (Gemina Martia Vitrix, LEGXIIIIGMV). V Notitia Dignitatum je jako posádka v Gerulatě uvedena jednotka jízdních lukostřelců. Působili zde pravděpodobně na přelomu 4./5. stol. respektive do té doby je pramen veden, přesná doba působení jednotky bohužel není určitelná. Největšího rozmachu dosáhla Gerulata pravděpodobně za vlády Severovců. V poslední fázi za velitele Tempsonia Ursicina (LEG II ITAL PT) už zřejmě pevnost sloužila jen jako kontrolní bod, bez přítomnosti větší vojenské posádky. V pozdější době, kdy zde sídlili gótské foederáti, se předpokládá menší stavební zásah z jejich strany, ale už nejde přímo o římské působení (Schmidtová 2014).

Přehled jednotek působících v Gerulatě (seřazeno relativně chronologicky)

- Založení v letech 81 – 94 n. l. – Legie XV. nebo V. kohorta
- V 20. letech 2. stol. n. l. – přichází jednotka Kannanefatů, s přestávkami působí minimálně do pol. 3. stol. n. l., možná až do konce.
- V průběhu Markomanských válek (161 – 180 n. l.) zde působí II. Italická a II. Pomocná legie
- Nejvýše do roku 420 n. l. (ale spíše kratší dobu) zde působí jednotka jízdních lukostřelců, kdy přesně sem přišli, opět není známo, respektive nebyl jsem schopen nalézt.

Některé vybrané nápisy z Gerulaty, dokazující přítomnost různých vojenských jednotek (Hošek 1984):

- Nápis č. 7 – z roku 223. n. l. – Jovu nejlepšímu a největšímu, Titus Mangis sloužící při veliteli I jednotky Cannanefatů Severovských, po zásluze splnil slib ochotně a rád. Stalo se za konzulů Maxina a Aeliana
- Nápis č. 30 – Duchům zemřelého ... Avit Duchům zemřelého. XYa. Žil roků dvaatřicet, bojoval 16 v legii II. Pomocné. Zde je pohřben
- Nápis č. 31 – Duchům zemřelého. XY, vojín legie II. italické, věrné, zemřel ve věku dvaceti dvou let. Veieas Mena, quaestor veteránů, dal z dědictví postavit svému kamarádovi na vojně.

4. Nálezy zbraní a militarií

Nálezy přímo související s přítomností vojska jsou zastoupeny především různými částmi kování pochev mečů, nálezy mečů (gladius, přelom 1./2. stol. n. l., poloha Pri farskej sýpke), dolabra (vojenská sekera s multifunkčním využitím) respektive kovový chránič na dolabru, hroty kopí, oštěpů, šípů a střelivo do praků. Vzácným nálezem je bronzová přilba typu Guisborough s rytou a plně plastickou výzdobou (Harmadyová-Rajtár-Schmidtová 2008, 69). Hrot oštěpu se našel například v příkopu I Gerulaty II (Schmidtová 2014, 141).

Resume:

Gerulata was one of the military camps in Limes Romanus. Is located at the contemporary area of Slovakia near Bratislava. The camp was founded at the end of first century A.D. probably during the reign of Emperor Domitian. We don't know which unit established the camp exactly. The well-known unit from Gerulata was Ala I Cannanefatum. It was a unit of Germans auxiliary riders and they served there from the beginning of the second century to third century A.D. We have a lot of epigraphic finds, which bring us informations about their active duty there. There were four constructions phases of the fortress: the first phase involved earth-and-timber construction. In the second and the third phases the military fort were rebuilt in stone. In the fourth stage there was only a massive small-sized (30x29m) fortress called burgus. Gerulata contained also civil (vicus) and rural settlements (villae rusticae). The harbor of Gerulata remained to be discovered.

Literatura:

Harmadyová, K. – Rajtár, J. – Schmidtová, J. 2008: Hranice rímskej ríše. Nitra.

Hošek, R. 1984: Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967-1982 in Slovacia reperti. Praha.

Musilová, M. – Turčan, V. a kol. 2010: Rímské památky na strednom Dunaji. Bratislava.

Schmidtová, J. 2000: Gerulata v Bratislavě-Rusovcích. PAM 3/2000. 10-13.

Schmidtová, J. 2007: Die vorrömische und frühromische Besiedlung von Gerulata. In: F. Humer (Hrsg.): Legionsadler und Druidenstab. Vom Legionslager zur Donaumetropole. Amt der NÖ Landesregierung – Abteilung Kultur und Wissenschaft: St. Pölten, 133–137.

Schmidtová, J. 2012: Rusovce: rímsky vojenský kastel Gerulata a jeho zázemie. In: T. Štefanovičová -J. Šedivý (Eds.): Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava, 260-275.

Schmidtová, J. - Barta, P. 2014: Výskum priekopy rímskeho tábora Gerulata II v Rusovciach v roce 2009, Zborník Slovenského národného muzea, Supplementum 8, 141-154.

Schmidtová, J. - Matulová-Bartová, N. 2014: Dočasné tábory v priestore Gerulaty. PAM 1/2014. 2-4.

Varsik, V. 2000: Vidiecke sídlisko v zázemí kastela Gerulata. PAM 3/2000. 15-17.

Seznam zkratek:

- PAM – Památky a muzea. Bratislava